

Camilla A Lundberg, Henrik Nordvall och John Sjöström

Mannen – en könskonstruktion med politisk förändringspotential

Varför göra ett nummer om Mannen? Det omedelbara svaret är att det finns ett behov att *köna* mannen. Kvinnan har i historien fått representera »kön« medan mannen varit »norm« för det mänskliga, för vad som kännetecknar en människa. Att skärskåda betydelsen av att vara och bli man är därför en viktig feministisk poäng. Könsforskning bidrar med kunskap och reflektioner kring hur kön och könsmakt skapas och ordnas. Här har forskning med fokus på hur män skapas i relation till andra män och kvinnor en viktig roll. Det är ett nödvändigt inflöde för den politiskt viktiga diskussionen om kön, en diskussion som krävs för att uppnå långsiktig förändring.

Könsidentiteternas föränderlighet genom historien visar att »kön« inte är något biologiskt determinerat eller fast, utan något som skapas och återskapas genom olika praktiker. Genom språk och handlingar upprättas och återskapas etablerade sanningar om vad kön är. Dessa sanningar förändras över tid och varierar mellan sammanhang. Kön är socialt och historiskt konstruerat och inbegriper relationer präglade av makt. Däremot inte sagt att kön är något som lättvindigt förändras eller att förändringar, och betydelseerna, av kön alla gånger är lättidentifierade. Vi vill därför trycka på de förhoppningar och de bidrag mansforskning tillsammans med annan könsforskning ger när det gäller

att utmana rådande könsmaktsordning.

I verkligheten genomkorsas vi alla av en rad föreställningar och skilda identiteter som både korsar och motsäger varandra, som argumenterar inom oss och som återfinns i våra gemensamma föreställningar och sätt att agera. Pluraliteten gör att vi hellre pratar om en mängd identiteter såväl som maskuliniteter. Könandet av alla föreställningar av manligheter är en utmaning. Frågan blir här hur män idag, medvetet och/eller omedvetet, socialiseras in i positioner och praktiker som innebär att mäns strukturella överordning omskapas. Detta är en viktig fråga och det borde ligga i både kvinnliga såsom manliga feministers intresse att förstå dessa processer och fundera över strategier för att förändra konstruktionen av kön/män. Att inte fokusera på maskulina identiteters roll i reproduktionen av könsmaktsordningen är att understödja mäns makt. Här har forskningen ett viktigt uppdrag i att bidra med både reflexivitet och kunskap såsom att peka på framgångsrika strategier. Praktik och teori hänger som bekant alltid ihop.

När vi i detta nummer riktar fokus mot Mannen är det med en komplex ambition. I en tid när så gott som alla politiska partier gör anspråk på att vara feministiska ser vi det som centralt att problematisera det som proklamerats som självklarheter. Vår avsikt är inte att söka efter den »goda manligheten« som en idealiserad maskulin arketyp. Vi vill istället bidra till att synliggöra och

köna mannen genom att visa på, och problematisera, ett antal valda områden där maskulinitet skapas och omformas. Detta sker mot bakgrund av en diskussion kring mansforskningens problematik och risker, teoretiskt såväl som praktiskt/ekonomiskt/politiskt. Ambitionen är att på sikt hitta vägar bort från de dikotomier och kategoriseringar som är grundläggande för den könsmaktsordning vi lever i idag.

Genom beskrivningar av hur maskulinitet konstrueras kan vi få en bild av denna fundamentala grundpelare för rådande könsmaktsordning. Vi har utifrån denna tanke valt att publicera ett antal texter som vi ser som berikande för en radikal och förändringsorienterad debatt. Utifrån en rad exempel diskuterar Robert W Connell i sin artikel i detta nummer hur en »hegemonisk maskulinitet« skapas som upprätthåller både en könsmaktsordning mellan män och kvinnor och samtidigt en hierarkisering mellan män. I följande artikel begagnar sig Marie Nordberg av Connells begrepp »hegemonisk maskulinitet« för att analysera själva mansforskningen. Hon belyser här riskerna med en mansforskning om män som bedrivs av män – isolerat från övrig könsforskning – och menar att ett utbyte mellan könsforskningens olika inriktningar vore det mest fruktbara.

En central del i könsmaktsordningens reproduktion är homosocialitet. Vi kan se hur även arbetarrörelsen, historiskt fram till idag, inbegriper homosociala processer som gynnar män och

missgynnar kvinnor. Anders Kalat och Anne-Sofie Kalat diskuterar i sin artikel hur dessa processer sett ut i arbetarrörelsens sociala sfär, men också hur homosocialitet kännetecknat politiska argumentationer och beslut. Detta exemplifieras med ett antal historiska källor.

I den avslutande delen av numret du håller i handen lyfts en förändringsstrategisk diskussion. Anne-Sofie Kalat och Henrik Nordvall, som inleder denna del, presenterar några kritiska perspektiv på mäns delaktighet i ett antisexistiskt arbete och betonar problematiken med ett jämställdhetsarbete som saknar maktperspektiv.

Vi publicerar också ett föredrag av Olof Palme där han betonar vikten och nyttan av att även männen omfattas av det fortgående emancipatoriska jämställdhetsarbetet. Gunnel Karlsson gör några kritiska noteringar beträffande detta föredrag, där hon menar att denna typ av konsensusänkande när det gäller jämställdhetspolitik förbiser att kön i sig är en politisk konfliktdimension. Michel Messner riktar slutligen fokus på de möjligheter till progressiv maskulinitetspolitik han finner i en allianspolitik som tar intryck av den multi-etniska feminismen i USA.

De tre inledande bidragen till detta nummer av *Fronesis*, Connell, Nordberg och Eldh, presenteras något mer ingående nedan. Övriga bidrag introduceras med inledande texter i anslutning till dem. Avslutningsvis blickar vi framåt genom att diskutera möjligheterna med, och förutsättningarna för, en po-

litisering av maskulinitet och dess förändringar.

Hegemonisk maskulinitet

Robert W Connell, en av de mest tongivande inom maskulinitetsforskningsfältet, är en av de som ur ett kritiskt maktperspektiv både försöker skärskåda de komplexa socialisationsprocesser som skapar genus – samtidigt som han diskuterar förändringsstrategier. I sitt bidrag till detta nummer av *Fronesis* beskriver Connell mäns genussocialisation med utgångspunkt från den betydelse skola och utbildning har. Connell har intervjuat två grupper av män som på olika sätt inte uppfyller ett dominerande maskulinitetsideal.

I ena fallet är det arbetslösa män som inte uppfyller de krav som ställs på den manlige familjeförsörjaren inom arbetarklassen. Dessa män har tidigt hamnat i konflikt, inte bara med föräldrar och lärare, utan också med samhällets mer repressiva instanser som polismyndigheter, domstolar och anstalter. Den maskulinitet som tar form bland dessa män är våldsam och självdestruktiv eller alierat passiv.

I andra fallet är det män aktiva i miljörörelsen som kommit i kontakt med, och sympatiserar med, feministiskt arbete. Dessa mäns erfarenheter och upplevelser av feminism lyfts fram och problematiseras parallellt med en granskning av ett dominerande maskulinitetsideal inom medelklassen. Connell försöker identifiera nyckelhändelser i den kollektiva process där könsidentiteterna

skapas. Han visar hur skolan understödjer processer och kvalitéer som kapitalismen efterfrågar. Här finner vi understödjande av tävlan med andra grupper, men även uppmuntrande av samarbete med vissa andra grupper. Denna medvetna hierarkiserings- och tävlingsstrategi är någonting som genomsyrar vår kultur och är därmed svår att komma undan, kanske särskilt för pojkar, då tävling och erövring sammankopplas med maskulinitet. Detta är också en del i skapandet av maskulina identiteter på andra områden, såsom exempelvis i arbetet, vilket också Christer Eldh visar på i sin artikel i detta nummer. Att framgångsrikt veta när och med vilka man ska tävla och konkurrera är ett tydligt tecken på att »lagom« manlighet i harmoni med medelklassidealet uppnåtts.

Connell har genom sina kända publikationer *Gender and Power*¹ samt *Masculinities*² utvecklat det analytiska begreppet hegemonisk maskulinitet som återfinns flera i texter i detta nummer av *Fronesis*. Connell menar att vi kulturellt och socialt kan skönja en hegemonisk ordning som strukturerar och hierarkiserar olika maskulina identiteter. Hegemoniska maskuliniteter möjliggör vissa maskulina uttryck och förbjuder andra. I huvudsak syftar denna ordning mellan män till att fastställa maktrelationen mellan könen.

Hegemonisk maskulinitet kan definieras som den konfiguration av genuspraktik som innehåller det för tillfället accepterade svaret på frågan om patriarkatets legitimitet, vilket garanterar (eller förmodas garantera) mäns dominerande position och underordningen av kvinnor.³

Patriarkatet återskapas och omskapas alltså delvis genom att förhandlingar och tävlan mellan olika maskuliniteter äger rum. Därigenom anpassar sig hierarkin mellan maskuliniteter till nya situationer och könsmaktordningen består.

Denna hierarkisering präglar dominansförhållanden mellan olika grupper av män. Connell menar att i vår tids europeisk-amerikanska samhälle handlar detta i första hand om heterosexuella mäns dominans och homosexuella mäns underordning. Men även andra former av maskulinitet är att betrakta som underordnade eller utestängda. Smädelser som: mes, sillmjölke, tönt, morsgris, ynkrygg och så vidare anger Connell som exempel på symbolisk nedsolkning av mäns identiteter genom associationer till feminitet.⁴ Precis som även Kalat och Kalat visar i detta nummer av *Fronesis* organiseras och ageras hierarkin mellan maskuliniteter genom att i

1. Connell, *Gender and Power* (1987)

2. Connell, *Masculinities* (1995)

3. Ibid s 77. Egen översätt.

4. Connell, *Maskuliniteter* (1999) s 102.

grunden utesluta det särskilda, det anorlunda, det vill säga kvinnan.

Begreppet hegemonisk maskulinitet kan ses som överordnade manlighetsnormer som förändras över tid. Dessa normer är alltså inte fixerade utan skapas och omskapas, undergrävs och byggs upp på nytt. Få män förkroppsligar denna norm, men desto fler drar fördel av, och understödjer, de hegemoniska maskulinitetspraktikerna. Den hegemoniska maskuliniteten är även beroende av – och påverkar – andra maktstrukturer med utgångspunkt i exempelvis klass, sexualitet och etnicitet.

Mansforskning, könsforskning och hegemoni

Könsforskningen har traditionellt fokuserat och problematiserat kvinnan och hennes position i en patriarkal samhällsordning. Genom studier av hur kvinnor och kvinnlighet konstrueras har feministiska forskare visat på hur kvinnor tillskrivits egenskaper som bidragit till en underordnad position i rådande könsmaksordning. Genom att ifrågasätta det »naturliga« i att kvinnor tillskrivs dessa förutbestämda egenskaper har feministisk forskning öppnat upp för en omvandling av såväl social som ekonomisk och politisk könsakt. Idag är jämställdhet på tapeten i många diskussioner och både män och kvinnor

omfattas av ett offentligt jämställdhetsideal. Ett sådant ideal innehåller föreställningar om den jämställda kvinnan och den jämställda mannen – så väl inom arbetslivet som i forskningen och politiken. Dessa föreställningar är nödvändiga att problematisera om ett fortsatt arbete för att förändra rådande könsmaktordning ska vara möjlig.

Mansforskningen kan ge ett viktigt bidrag till en feministiskt orienterad förståelse av kön och könsakt. Marie Nordberg har i tidigare (och pågående) studier undersökt maskulinitetens förutsättningar och konstruktioner bland män i olika kvinnodominerade yrken.⁵ Att som man arbeta inom en sfär som inte förknippas med maskulinitet innebär en utmaning och kräver ett avståndstagande från delar av de manliga hierarkier och föreställningar som är starkt befästa både inom mansdominerande yrken och samhället i stort. Samtidigt öppnar detta möjligheterna till att skapa alternativa maskulina identiteter.

Det är dock inte alltid självklart att mansforskning integrerar ett feministiskt maktperspektiv i sina analyser. I sin artikel i detta nummer av *Fronesis* identifierar Marie Nordberg vissa drag hos maskulinitetsforskningen som hon problematiserar och ställer i förhållande till befintlig feministisk forskning och könsforskning. Tendensen är idag att mansforskning och feministisk forsk-

5. Se till exempel Marie Nordberg, »Livet är skönt. Det beror ju på det en gör det till.« Tommy, Lars och Åke – tre män i kvinnodominerade yrken«, i *Sprickor i fasaden*. Claes Ekenstam m. fl. (red), (2001)

ning separeras och hålls isär på ett olyckligt sätt. Det finns en risk att feministisk forskning blir forskning om enbart kvinnor, att mansforskning blir män som studerar andra män, att gay and lesbian studies blir homosexuella som studerar homosexualitet och så vidare. Nordberg menar att all köns- och genusrelaterad forskning skulle vinna på att utbyta konstruktiv kritik, synpunkter och invändningar mellan de olika inriktningarna.

Med utgångspunkt i Connells begrepp »hegemonisk maskulinitet« diskuteras Nordberg huruvida mansforskningen själv är formad av och bidrar till att skapa och upprätthålla en sådan hegemoni. Detta har flera aspekter. Utgångspunkten i, och fokuseringen på, manliga erfarenheter medför risken att relationen mellan män och kvinnor lämnas ute ur analysen. Därvid förbises också de förhållanden som konstituerar den etablerade könsmaktsordningen.

Liksom inom flera andra akademiska discipliner finns en tendens inom mansforskningen att studera en problematik som antas ligga utanför forskaren själv. Nordberg reser frågan om det är så att de grupper av män och maskulinitetsformer som ofta studeras inom mansforskningen tillhör andra sociala skikt och grupper än de där forskaren själv befinner sig. Detta skulle i så fall styra vad som betraktas som positiv respektive problematisk maskulinitet. I jämförelse med problematiska maskuliniteter i underordnade sociala skikt kan det också vara lätt att bortse ifrån hur

även maskulinitetsformer som är jämställdhetsbejakande reproducerar könsmonster och negativa samhällsstrukturer. Detta är en mycket viktig poäng i ett samhälle där ett flertal män upplever sig som jämställda. Den hegemoniska position för maskulinitet där akademiker ingår riskerar att bli obenämnd. Nordberg menar också att denna position, då den väl är i fokus, brukar tillskrivas den största förändringspotentialen i strävan mot jämställdhet. På detta sätt skulle då ett hegemoniskt medelklassideal för maskulinitet återetableras.

Nordbergs analys av maskulinitetsforskningen ger viktiga riktningvisare för en framtida utveckling. Att förena forskning kring maskulinitet med kritiska perspektiv från andra forskningsdiscipliner gör det möjligt, inte bara att synliggöra och benämna maktstrukturer inom och mellan könskonstruktioner, utan också att forma en förändringsstrategi. En sådan strategi har allt att vinna på att vara informerad från många håll, både från de hegemoniska sfärerna och från marginaliserade grupper.

Arenor i omvandling

Yrkeslivet utgör en stor del av en människas liv. Det är därför föga kontroversiellt att anta att arbetet också har stor betydelse för de sätt på vilka vi skapar och formar kön. Ett flertal av samhällets mest bärande institutioner och ordningar för arbete och yrkesliv är strukturerade efter kön. En stark könssegregering av arbetsmarknaden är både ett historiskt och aktuellt faktum.

Ekonomisk och social makt är könssegregerad liksom uppdelningen mellan produktiv och reproduktiv sfär. Många fler faktorer kan givetvis nämnas. Manlighet har en lång tradition av att vara knuten till arbete och offentlighet där exempelvis rollen som familjeförsörjare varit institutionaliserad genom exempelvis lönesättning och arbetsdelning. Även arbetets innehåll har haft stor betydelse för de sätt på vilka vi skapar identitet/kön. Den könsdelade arbetsmarknaden har inneburit att män haft ett arbete med visst innehåll (teknik, styrkemoment, tävling, risktagande etc.) och kvinnor varit hänvisade till arbeten med ett annat innehåll (reproduktivitet, fingerfärdighet, lagarbete, flit, omvårdnad etc.). Detta har medfört att även exempelvis industriarbetet i sig har varit könssegregerat i uppdelningen av arbetsuppgifter och sektorer. Genom arbetets praktiker har dessa egenskaper införlivats i de sätt vi har att uppfatta oss själva med viss konstllhörighet.

Idag befinner vi oss i en tid av omvandling vad gäller arbetets organisering och innehåll. Dessa samhälleliga, ekonomiska och sociala omvälvningar är mycket viktiga att beakta, då de samtidigt innebär nya förutsättningar för skapandet av kön och könsmakt. Castells beskriver framväxten av en uppdelning av arbetet på makronivå:

Arbetskraften delas principiellt in i två kategorier: självprogrammerbar och generisk. Den självprogrammerbara arbetskraften har förmåga att omskola sig och anpassa sig till nya uppgifter, nya processer och nya informationskällor efterhand som teknik, efterfrågan och företagsorganisation driver upp förändringstakten. Den generiska arbetskraften är däremot utbytbar och umbärlig, den konkurrerar både med maskiner och med okvalificerad arbetskraft från hela världen.⁶

Christer Eldh beskriver i sin artikel i detta nummer hur omvandlingen av industriarbetet påverkar möjligheterna att skapa maskulina identiteter inom arbetet. Mindre utrymme för individuell yrkesskicklighet, minskat konkret handhavande av materiell teknik och färre riskmoment medför att en generisk arbetskraft blir alltmer framträdande inom industrin. Den betydelsefulla arena för maskulinitet som den mansdominerade delen av industrin utgjort, utmanas också av att arbetet nu kräver »feminina« egenskaper, såsom exempelvis social kompetens, vilket också sammanfaller med kvinnors ökade inträde inom industriarbetet. Eldh menar här att möjligheterna att skapa identiteter inom arbetet blir begränsade och att arenor på fritiden blir allt viktigare. Eldh ger ett empiriskt exempel på det

6. Castells i *Ord & Bild* 6/2000 s 117, svensk översättning från *British Journal of Sociology* vol 51, nr 1 jan/mar 2000.

ta i sin beskrivning av hur intresset för äldre amerikanska fordon alltmer har accentuerats som arena för skapande av maskulinitet. Ett flertal egenskaper som tidigare varit kopplade till maskulinitet inom yrkeslivet återfinns också i praktiker på denna fritidsarena.

Denna förskjutning i betoningen av olika arenors vikt för könsidentiteten ger samtidigt öppningar för omdefinitioner av kön och därmed könsmakt. Arbetsplatsen är en mer institutionaliserad arena med tydliga strukturer såsom regleringar, lagstiftningar, fackföreningar och så vidare. Motsvarande tydliga strukturer och kanaler för påverkan återfinns inte självklart på fritidens arena. De inbyggda, ofta implicita, exkluderande mekanismer som återfanns i industriarbetet är inte lika givna inom fritidens område. Detta visar sig bland annat genom att ett flertal kvinnor deltar på den fritidsarena som Eldh diskuterar. De gör också detta på villkor som i många avseenden inte skiljer sig alltför mycket från de manliga deltagarnas. Samtidigt gör denna förskjutning av arenor att det blir svårare att med regleringar påverka könsdelningen inom fritidsområden. Många fritidsarenor gör sig inte enkelt tillgängliga för en jämställdhetspolicy som fattas på statlig nivå.

Eldhs framställning av arenornas omvandlade betydelse för maskulinitet öppnar upp för ett flertal avgörande frågor kring hur förutsättningarna för könsskapande och ordningen av könsmakt kommer att gestalta sig. En viktig sådan är huruvida, och på vilket sätt, ar-

betet även i framtiden kommer att utgöra en självklar politisk utgångspunkt. Den minskande betydelse som arbetet har för skapandet av identitet inom de generiska delarna av det industriella arbetet kan också ha betydelse för möjligheten att skapa politiska subjekt. När identiteten allt mindre har sin grund i arbetet och dess kontext, påverkas också viljan att handla kollektivt, politiskt, utifrån upplevda gemensamma intressen och uppfattningar. Detta kan kanske vara en delförklaring till en minskad anslutning till fackföreningar liksom minskande intresse för traditionell partipolitik efter konfliklinjen arbete/kapital. Likaså öppnar ett perspektiv som det Eldh företräder frågeställningar kring hur »nya« data- och informationsbase-rade arbeten organiseras och struktureras samt hur dessa (ofta könssegregerade) arbeten producerar kön och reproducerar könsmakt. Den viktigaste poängen är kanske dock att fritiden måste tillskrivas större betydelse och ges större vikt vid studier av könskonstruktioner och maktordningar. Dessa omvälvningar av maskuliniteternas förutsättningar gör det också angeläget att finna politiska strategier för att utmana en föränderlig könsmaktsordning.

Politisering, allianser och förändring

Jämställdhet är inget oproblemiskt ideal. Begreppet är idag i stor utsträckning accepterat och bemöts inte med något större motstånd och många upplever

också sig själva som jämställda. Detta kommer också till uttryck inom politiken där det skulle vara direkt förödande för en politiker att företräda en ståndpunkt som motsätter sig jämställdhet eller att benämna sig själv såsom icke-jämställd. Men detta införlivande av jämställdhet riskerar att tömma begreppet på sitt politiska innehåll och samtidigt dölja att kön fortfarande utgör en politisk konfliktdimension. Flera av bidragen till detta nummer av *Fronesis* berör denna problematik. Med dessa bidrag vill vi också med numret peka på vikten av att lyfta fram och problematisera kön för att skapa politiska strategier i syfte att förändra rådande könsmaktsordning.

Feministisk forskning utgör ett tydligt exempel på hur teori och analys av kön har en avgörande politisk betydelse. I flera av bidragen i detta nummer utrycks också på ett eller annat sätt behovet av att politisera även mansforskningen. Då män är gynnade av rådande könsmaktsordning är inte en politisering av maskulinitet lika oproblematisk som inom kvinnoemancipatorisk könspolitik eller gayrörelsens sexualitetspolitik. Strategier för förändring av maskulinitet och könsmakt kan politiskt heller inte endast skrivas in i en emancipatorisk retorik, där även män ska frigöras från rådande könsstrukturer. Denna form av emancipatorisk retorik förutsätter konsensus kring vad det är som ska förändras och hur en tänkt idealbild ser ut. Ett sådant ideal är inte bara svårt att måla upp då uppfattningarna kring könsstrukturernas problematik går isär

och könsmaktens förtryckande kraft upplevs på skilda sätt beroende på position och identitet. Sådan retorik kan också dölja hur även det förespråkade idealet innefattar och utövar makt över marginaliserade grupper och individer.

Maskuliniteternas inordning i en hegemonisk hierarki, såsom den beskrivs av Connell, utgör både öppningar och hinder för en politisk grund för förändring av maskulinitet. Att ha fokus på marginaliserade män ger en förståelse av hur den dominerande, hegemoniska maskuliniteten ser ut och tar sig uttryck. Ett synliggörande av maktordningar gör det också möjligt att skapa allianser mellan olika grupper som underordnas av samma maktstrukturer. Det kanske viktigaste inslaget i denna typ av reflexivitet är också öppningarna mellan olika grupper som är underordnade av olika förtryckande strukturer. En politisering av maskulinitet skulle vara som mest kraftfull och lovande om den informerades av erfarenheterna och analyserna från marginaliserade positioner där inte endast kön, utan även sexualitet, klass och etnicitet, bland andra, framträder. Insikter från sådana områden gör förståelsen både djupare och bredare. Ett mål för politisering av mannen som konstruktion är att låta denna politisering bli en del i en större kamp; en kamp mot förtryck från multipla strukturer i syfte att upplösa trånga och begränsande kategoriseringar av identiteter. För att uppfylla ett sådant mål krävs öppenhet, reflexivitet, utbyte och skapandet av allianser.